

Από τη Δόξα των Βαλκανικών Πολέμων του 1912 – 1913, στη συμφορά του 1915 – 1922, στη δίκη και την εκτέλεση των έξι

Σύνταξη – Επιμέλεια
Ευάγγελος Μαυρογόνατος

Με τον όρο Δίκη των έξι ή Δίκη των έξι (καθαρεύουσα της εποχής) έχει καταγραφεί στην ελληνική ιστορία η δίκη ενώπιον του έκτακτου στρατοδικείου στο οποίο παρατέμφθηκαν από την Επαναστατική Επιτροπή που είχε αναλάβει την εξουσία με την επανάσταση του 1922 για να τιμω-

ρηθούν οι θεωρούμενοι ως υπεύθυνοι για τις συνέπειες της Μικρασιατικής εκστρατείας, κοινώς για την Μικρασιατική Καταστροφή:

Γεώργιος Χατζανέστης, διοικητής της στρατιάς της Μικράς Ασίας, Δημήτριος Γούναρης, πρώην πρωθυπουργός, Μιχαήλ Γούδας, υποναύαρχος και πρώην υπουργός, Ξενοφών Στρατηγός, υποστράτηγος και πρώην υπουργός, Νικόλαος Στράτος, πρώην πρωθυπουργός, Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, πρώην πρωθυπουργός, Νικόλαος Θεοτόκης και Γεώργιος Μπαλτατζής, υπουργοί επί των στρατιωτικών και οικονομικών στην κυβέρνηση Γούναρη αντίστοιχα.

Αν και οι κατηγορούμενοι ήταν οκτώ, η ονομασία δίκη των έξι δόθηκε λόγω των έξι εκτελέσεων που τελικώς αποφασίστηκαν και πραγματοποιήθηκαν την ίδια ημέρα στην περιοχή Γουδί.

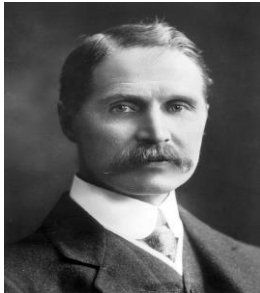
Το περιστατικό αυτό αποτελεί την κορύφωση αλλά και τον επίλογο του Εθνικού Διχασμού.

Το κατηγορητήριο είχε τον χαρακτήρα επαναστατικού εγγράφου και σύμφωνα με την επικρατέστερη άποψη συντάχθηκε από τον Γεώργιο Παπανδρέου, πολιτικό σύμβουλο της Επανάστασης και ανερχόμενο αστέρι της βενιζελικής παράταξης.

Μέσα στο κατηγορητήριο υπήρχε ξεχωριστό κεφάλαιο που απέρριπτε την ένσταση των κατηγορουμένων για δίκη από το ειδικό δικαστήριο της Βουλής με τα εξής λόγια:

«Αλλ' όχι! Το Έθνος ορθούμενον αιμοσταγές, κρεουργημένον, αλλά αδυσώπητον ενώπιον του, ζητεί παρ' αυτού και των συνεργατών του δικαιοσύνην δια την προδοσίαν και τιμωρίαν δια το έγκλημα. Και εν ονόματι του Έθνους την δικαιοσύνην ταύτην η Επανάστασις θα την αποδώση!».

Η απόφαση του εκτάκτου στρατοδικείου ήταν αναμενόμενη. Παρ' όλα αυτά, η Μεγάλη Βρετανία καθώς και μερικοί μετριοπαθείς κύκλοι στρατιωτικών και πολιτικών, πίεζαν προκειμένου να μην πραγματοποιηθούν εκτελέσεις.

Διαμέσου του πρεσβευτή της Lindley, η Βρετανία ασκούσε πιέσεις στην ελληνική κυβέρνηση, απειλώντας τους με κυρώσεις.

Εκείνη την εποχή πρωθυπουργός της Βρετανίας ήταν ο Άντριου Μπόναρ Λω, ο πρώτος ξάδερφος του οποίου, αντιβασιλέας των Ινδιών, είχε παντρευτεί την αδελφή του Γεώργιου Χατζανέστη.

Αντίθετα με όλους αυτούς ο Βασιλιάς Γεώργιος Β' αδιαφόρησε για τους κατηγορούμενους με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί χάσμα μεταξύ των βασιλικών.

Ο Ιωάννης Μεταξάς με γραπτή επιστολή του, και κατόπιν συγκατάθεσης του πρωθυπουργού Σωτηρίου Κροκιδά, ζητάει από το υπουργικό συμβούλιο να δοθεί το δικαίωμα της έφεσης στους κατηγορούμενους.

Η επαναστατική επιτροπή όμως την απέρριψε. Ο υπουργός εξωτερικών Νικόλαος Πολίτης, λίγες μέρες πριν την ανακοίνωση της απόφασης, στις 10 Νοεμβρίου, παραιτείται κάτω από το βάρος των ασκούμενων πιέσεων.

Την παραίτησή του ακολουθεί ολόκληρη η κυβέρνηση Κροκιδά. Τέσσερις μέρες αργότερα σχηματίζεται κυβέρνηση υπό τον Γονατά.

δικαστηρίου:

Στις 15 Νοεμβρίου, 7.15 π.μ., ο στρατηγός Αλέξανδρος Οθωναίος διάβασε την τελική ετυμηγορία του

«Εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου Β' το Έκτακτον Στρατοδικείον συσκεφθέν κατα νόμον, κηρύσσει παμψηφεί τους μεν Γεώργιον Χατζα-

νέστην, Δημήτριον Γούναρην, Νικόλαον Στράτον, Πέτρον Πρωτοπαλαδάκην, Γεώργιον Μπαλτατζήν και Νικόλαον Θεοτόκην εις την ποινήν του θανάτου. Τους δε Μιχαήλ Γούδαν και Ξενοφώντα Στρατηγόν εις την ποινήν των ισοβίων δεσμών. Διατάσσει την στρατιωτικήν καθαίρεσιν των Γεωργίου Χατζανέστη, αρχιστρατήγου, Ξενοφώντος Στρατηγού, υποστρατήγου και Μιχαήλ Γούδα, υποναυάρχου και επιβάλλει αυτούς τα έξοδα και τέλη. Επιδικάζει παμπηφεί χρηματικήν αποζημίωσιν υπέρ του Δημοσίου κατά του Δ. Γούναρη δραχμών 200 χιλιάδων, Ν. Στράτου δραχμών 335 χιλιάδων, Γ. Μπαλτατζή και Ν. Θεοτόκη δραχμών 1 εκατομμυρίου και Μ. Γούδα δραχμών 200 χιλιάδων. Εγκρίθη, απεφασίσθη και εδημοσιεύθη εν Αθήναις τη 15η Νοεμβρίου 1922.»

ο Πρόεδρος
Α. Οθωναίος

ο Γραμματέας
Ιωάννης Πεπόνης

Τα ξημερώματα, ο υπουργός στρατιωτικών Πάγκαλος επισκέφθηκε τον Πλαστήρα ζητώντας του την επίσπευση των εκτελέσεων.

Και αυτό γιατί ο πλοίαρχος Τάλμποτ με αντιτορπλικό είχε αποπλεύσει από τη

Γένοβα για τον Πειραιά, με σκοπό την παράδοση βρετανικού τελεσίγραφου του υπουργού εξωτερικών με το οποίο ζητούσε από την ελληνική πλευρά την πλήρη συμμόρφωση στις υποδείξεις του ξεκαθαρίζοντας ότι σε περίπτωση εκτέλεσης των κατηγορουμένων, η Βρετανία θα άφηνε ανυπεράσπιστη την Ελ-

λάδα στις διαπραγματεύσεις της Λωζάνης και δεν θα τους παραχωρούσε δάνειο. Η άφιξη του αναμενόταν από ώρα σε ώρα.

Στις 9 π.μ. στις φυλακές Αβέρωφ ανακοινώθηκε από τον επαναστατικό επίτροπο Γρηγοριάδη η απόφαση του δικαστηρίου στους κατηγορουμένους.

Κανένας δεν αιφνιασιάστηκε πλην του Χατζανέστη.

Στους μελλοθάνατους δόθηκε προθεσμία δύο ωρών προκειμένου να αποχαιρετίσουν συγγενείς και φίλους.

Στις 10.30 οδηγήθηκαν στο Γουδί για να εκτελεστούν.

Πριν την εκτέλεση προηγήθηκε η καθαίρεση του Χατζανέστη από κατώτερους αξιωματικούς.

Ο ίδιος τότε δήλωσε ότι η μόνη του ντροπή ήταν το ότι υπήρξε αρχιστράτηγος φυγάδων.

Φρούραρχος της εκτέλεσης ήταν ο μάρτυρας κατηγορίας, ταγματάρχης Σπαής.

Κανένας δεν θέλησε να του δέσουν τα μάτια. Οι καταδικασθέντες σε θάνατο εκτελέστηκαν στις 11:27'.

Τα πτώματά τους μεταφέρθηκαν υπό δρακόντεια μέτρα ασφαλείας στο Α' νεκροταφείο Αθηνών για να ενταφιαστούν με συνοπτικές διαδικασίες.

Το 1933 εντοιχίστηκε μαρμάρινη πλάκα στην είσοδο του υπουργείου δικαιοσύνης με τα ονόματα των εκτελεσθέντων, ενώ στον τόπο εκτέλεσής στο Γουδή κατασκευάστηκε η εκκλησία της Αναστάσεως.

Οι τελευταίες στιγμές των "έξι" με τις οικογένειες τους.

Δημήτριος Γούναρης (59 ετών)

Μέσα στο δωμάτιο του αρρώστου κρατούμενου πολιτικού, αγρυπνούσαν στο προσκεφάλι του η αδελφή του Αμαλία Κανελλοπούλου (μητέρα του Παν. Κανελλόπουλου), η σύζυγος του ανιψιού του Βασίλη Σαγιά, ο γαμπρός του Κανέλλος Κανελλόπουλος, και ο επίσης συγγενής του γιατρός από την Πάτρα Ιω. Βλάχος, που έμενε άφωνος και απελπισμένος.

Σε μια στιγμή ο Γούναρης συνέρχεται από τον λήθαργο και βλέπει την αδελφή του να τον φιλάει με

πολλή διακριτικότητα στο μέτωπο για να μην του ταραξει τον ύπνο.

-Αμαλία έκανες τόσο κουραστικό ταξίδι για να έλθεις;

Στις 7 το πρωί δυο φορτηγά αυτοκίνητα γεμάτα ένοπλους στρατιώτες στάθμευσαν μπροστά στην κλινική. Μετά από λίγα δευτερόλεπτα, έφθασαν ένα άλλο φορτηγό κλεισμένο από τις τρεις πλευρές, που είχε μεταβληθεί σε νοσοκομειακό όχημα, κι ένα επιβατικό γεμάτο αξιωματικούς της Χωροφυλακής.

Ο ταγματάρχης Εμμ. Κατσιγιαννάκης, εκτελώντας καθήκοντα υποδιευθυντού της αστυνομίας, ανέβηκε τρέχοντας τα μαρμάρινα σκαλιά της κλινικής. Ξαφνικά βρέθηκε μπροστά στον Κανελλόπουλο και στον γιατρό Βλάχο και τους είπε:

-Έχω διαταγήν να μεταφέρω εις τας φυλακάς Αβέρωφ τον κύριον Πρόεδρον...

Ο Κανελλόπουλος κι ο Βλάχος με μια φωνή απάντησαν;

-Αυτό είναι αδύνατον, ο πυρετός είναι υψηλός. Μόλις δια των ενέσεων συγκρατείται ο ασθενής εις την ζωήν...

Ο Κατσιγιαννάκης τους κοίταξε βλοσυρά:

-Εγώ δεν ξέρω τίποτα απ' αυτά. Έχω διαταγές και θα τις εκτελέσω...

Οι άλλοι επέμειναν:

-Εμείς όμως αδυνατούμεν να σας τον παραδώσωμεν...

-Τότε θα τον μεταφέρω βιαίως...

Οι διαπληκτισμοί γίνονταν έξω απ' το δωμάτιο του μελλοθανάτου.

Ο Γούναρης άκουσε τον θόρυβο και κάλεσε τον γαμπρό του να πληροφορηθεί τι συμβαίνει.

-Ο υποδιευθυντής της αστυνομίας ζητά να σας μεταφέρει στις φυλακές Αβέρωφ.

Εκείνη τη στιγμή μπήκε στο δωμάτιο ο Κατσιγιαννάκης, πλησίασε τον ασθενή και του είπε:

-Κύριε Πρόεδρε, σηκωθείτε! Θα σας μεταφέρωμεν!

-**Θα σηκωθώ.** Περιμένετε να ενδυθώ, απήντησε ο Πατρινός πολιτικός.

Μόλις ο Κατσιγιαννάκης βγήκε απ' το δωμάτιο, ο Γούναρης σηκώθηκε απ' το κρεβάτι και ζήτησε να τον βοηθήσουν να ντυθεί. Μόλις φόρεσε το πουκάμισο του, κλονίστηκε, κι έπεσε ανάσκελα στο κρεβάτι.

Σε λίγα λεπτά σηκώθηκε και πάλι. Κι ενώ η αδελφή του κι η ανιψιά του τον βαστούσαν να φορέσει το γιλέκο και το κολλάρο του, ο Γούναρης χτένισε τα μαλλιά του κοιτάζοντας σ' ένα καθρεφτάκι που κρατούσε ο Βλάχος.

Επειδή ο πυρετός είχε ανέβει 39.6, ο γιατρός του έκανε μια καρδιοτονωτική ένεση, και κατόπιν του φόρεσαν το σακκάκι.

Ύστερα κάθησε κι έγραψε σ' ένα χαρτί τη διαθήκη του.

*«Ό,τι απομένει εκ της μικράς περιουσίας μου μετά την αφαίρεσιν των χρεών μου, αφήνω εις τον γαμβρόν μου Κανέλλον Κανελλόπουλον, ον καθιστώ γενικό κληρονόμον, προς καλύτεραν αποκατάστασιν της κόρης του, ανειπιάς μου Μαρίας. **Εις τον Δήμον Πατρέων την βιβλιοθήκην μου, και εις την υπηρετήριάν μου Ευφροσύνην Στρατή δέκα χιλιάδες δραχμών.** Δ. Π. ΓΟΥΝΑΡΗΣ»*

Μόλις το φορείο που μετέφερε τον Γούναρη έφθασε στις φυλακές Αβέρωφ, τον **ξάπλωσαν** στο κρεβάτι του κελιού. Οι πολιτικοί και στρατιωτικοί που ήσαν εκεί κρατούμενοι, έτρεξαν αμέσως κοντά του για να του δώσουν κουράγιο. Ο Χαρ. **Βοζίκης** τον χάραιψε. Ο πρώην πρωθυπουργός του χαμογέλασε:

-Φοβάσαι μη χάσω το θάρρος μου; θα αντιμετωπίσω τον θάνατον μεθ' όλου του θάρρους. Έχω την συνείδηση μου ήσυχη. Έκαμα τον απολογισμό μου. Επεσκόπησα όλο το παρελθόν μου. Εύρον ότι ως πολιτικός έπραξα ό,τι ηδυνήθην δια την πατρίδα μου. Εύρον ότι ως άνθρωπος ουδένα εν γνώσει έχω αδικήσει...

Και γυρίζοντας προς τον Ξενοφώντα Στρατηγό, που είχε γλυτώσει τη θανατική ποινή, του είπε:

-**Για μένα το περίμενα. Αλλά για τους άλλους δεν το εφантаζόμουν.**

Νικόλαος Στράτος (50 ετών)

Ο Νικόλαος **Στράτος**, που μέχρι το τέλος της δίκης ήταν αισιόδοξος, όταν έγινε γνωστή η θανατική ποινή, έμεινε **άφωνος**. Οι δικοί του τον είχαν περικυκλώσει, η μητέρα

του έκλαιγε γοερά, πράγμα που τον συνέτριβε ψυχικά. Παίρνοντας τον γιο του Ανδρέα (τον μετέπειτα υπουργό) απ' το χέρι, του είπε:

-Άκουσε Ανδρέα. Να μη μισήσεις κανένα. Δι' αυτούς μόνον η απεριόριστος βδελυγμία αρκεί. Και μian συμβουλήν πατρικήν σου δίδω παιδί μου: Να μη πολιτευτείς ποτέ.

Ύστερα γύρισε στη γυναίκα του:

Να φροντίσεις για τα παιδιά. Να πουλήσεις ό,τι μας μένει, και να φύγεις απ' την Ελλάδα...

Γεώργιος Μπαλτατζής (56 ετών)

Στον διάδρομο των φυλακών ο Γ. Μπαλτατζής βημάτιζε νευρικά, ενώ γύρω του η γυναίκα και τα παιδιά του **έκλαιγαν**. Τους μοίρασε ό,τι μικροπράγματα είχε πάνω του κι ετοιμάσθηκε να δώσει στη γυναίκα του και τη βέρα του, αλλά μετάνιωσε.

-Αυτό άφησε με να το κρατήσω ακόμη. Έζησα τόσο ευτυχισμένα μαζί σου, ώστε δεν θέλω να σε αποχωρισθώ ως την τελευταία μου πνοή. Θα σου την φέρουν ύστερα...

Ο Μπαλτατζής έριξε ένα βλέμμα λατρείας στα παιδιά του:

-Ξέρετε εσείς πως υπηρέτησα την πατρίδα μου. Μία είναι η θέλησίς μου: Να μην επιζητήσετε ποτέ δημόσιον υπηρεσίαν. Ασχοληθείτε εις ο,τιδήποτε άλλο, αλλά μη ζητήσετε να διαχειριστείτε δημόσιον αξίωμα...

Κι ύστερα από μικρή σκέψη πρόσθεσε:

-Όσο γι' αυτούς που με σκοτώνουν, αφήστε τους. Είναι μικροί και ταπεινοί άνθρωποι, ανάξιοι να σκεφτούν κάτι ανώτερον. Εγώ τους συγχωρώ, περιφρονήστε τους κι εσείς.

Ο Μπαλτατζής φίλησε τα παιδιά του και τους ψιθύρισε:

-Τον νουν σας στη μητέρα σας...

Ύστερα στράφηκε προς τον γυναικάδελφο του στρατηγό Σούτσο:

-Σεις όταν θα ιδείτε τον Βασιλέα - τον Κωνσταντίνο εννοώ - να ειπείτε εκ μέρους μας το "Χαίρε Καίσαρ! Οι μελλοθάνατοι σε αποχαιρετούν»!...

Νικόλαος Θεοτόκης (44 ετών)

Ο Νικόλαος **Θεοτόκης** (γιος του παλιού πρωθυπουργού Γ. Θεοτόκη, αδελφός του Τζων Θεοτόκη και θείος του Σπύρου Θεοτόκη) προσπαθούσε να παρηγορήσει την ημιλιπόθυμη σύζυγό του.

-Μην κλαις! Σου το ζητώ ως τελευταία χάριν! Συ, που υπήρξες τόσο καλή, μην μου αρνείσαι αυτήν τη χαρά...

Εκείνη μέσα απ' τους λυγμούς και τα αναφιλητά της, επανελάμβανε:

-Πες μου Νίκο... Φαντάζεσαι ότι θα εκτελεστείς;

-Σου είπα κι άλλοτε... Απ' αυτούς όλα έπρεπε να τα περιμένωμεν...

Ένας θόρυβος από τον διάδρομο τους έκανε να γυρίσουν. Από το βάθος ερχόταν ο **Γούναρης** υποβασταζόμενος απ' τον γαμπρό του Κανέλλο Κανελλόπουλο. Έκανε **πρόβα** αν μπορούσε να σταθεί όρθιος.

Ο Γούναρης με αργά κλονισμένα βήματα πέρασε μπροστά από τα κελιά που ήσαν κλεισμένοι ο Παναγής **Τσαλδάρης**, ο Χαρ. **Βοζίκης**, ο **Στάης**, ο στρατηγός **Κωνσταντινόπουλος**, ο δημοσιογράφος Νικ. **Κρανωτάκης** και οι άλλοι του μετανοεμβριανού καθεστώτος.

Τους κοίταξε από τα μικρά γυάλινα παράθυρα των κελιών. Κι εκείνοι τον κοιτούσαν με θλίψη. Δεν ξέραν τι να του πουν, πώς να τον παρηγορήσουν. Ο Μπαλτατζής έδωσε στον ναύαρχο Γούδα το ρολόι του και το δακτυλίδι του με την παράκληση να τα δώσει στα παιδιά του.

Αγωνία πριν την εκτέλεση

Εκείνη τη στιγμή μπαίνει στο κελί ο υποδιευθυντής της αστυνομίας **Κατσιγιαννάκης** και απευθυνόμενος προς τον Γούδα του είπε:

-Κύριε ναύαρχε, πηγαίνετε να τους πείτε, ότι η εκτέλεσις έχει ορισθεί για τις ένδεκα το πρωί...

Ο Γούδας εξαγριώθηκε. (υποναύαρχος ε.α. Υπουργός Εσωτερικών στην κυβέρνηση Γούναρη).

-Κύριε ταγματάρχα, είσθε ανυπόφορος με τις προτάσεις σας. Να πάτε να το πείτε μόνος σας.

Ο Καπιγιαννάκης δεν τόλμησε! Ανέθεσε σ' έναν ανθυπομοίραρχο να μπει στον θάλαμο των μελλοθανάτων και να μεταδώσει το "μήνυμα"!

Ο ανθυπομοίραρχος απάντησε ταραγμένα:

-Κύριε Θεοτόκη, πρέπει να ειδοποιηθείτε ότι εις τας ένδεκα θα μεταφερθείτε...

-Έχει καλώς!... τον έκοψε ο κατάδικος πολιτικός.

Όταν στις 11 το πρωί έφθασε η στιγμή της αναχωρήσεως, σημειώθηκαν συγκλονιστικές σκηνές μέσα στα κελιά των μελλοθανάτων.

Η σύζυγος του **Στράτου**, η κόρη του Δόρα, η ηλικιωμένη μητέρα του ξέσπασαν σε δυνατούς λυγμούς. Το ίδιο έγινε και με τους συγγενείς των άλλων. Με δυσκολία οι μελλοθάνατοι κρατούν την ψυχραιμία τους και επιτάσσουν σιγή.

-Είναι καιρός να φύγετε, είτε σ' όλους τους συγγενείς ο Γούναρης.

Οι μελλοθάνατοι φόρεσαν τα παλτά και τα καπέλα τους και άρχισαν ν' αποχαιρετούν τους οικείους τους. Ο ανθυπομοίραρχος παρακάλεσε τον Γούναρη να ξαπλωθεί στο φορείο, αλλ' εκείνος αρνήθηκε.

-Θα περπατήσω, είτε απλά.

Έριξε μια τελευταία ματιά στο κελί του, φίλησε στοργικά τους ανιψιούς του (τον ναύαρχο Τυπάλδο και τη σύζυγο του).

-Χαίρετε. Κοκό φεύγω. Μαρία μου!

Και κατόπιν προχώρησε με δυσκολία, διότι μόλις κατόρθωνε να συγκρατείται όρθιος από τον πυρετό.

Στην κεντρική πόρτα των φυλακών περίμεναν δυο μεγάλα φορτηγά αυτοκίνητα **γεμάτα** χωροφύλακες.

Στο ένα διακρινόταν η κάνη πολυβόλου. Άλλα δυο νοσοκομειακά αυτοκίνητα - κενά και κλειστά απ' όλες τις πλευρές ήσαν από πίσω και στη συνέχεια αλλά στρατιωτικά και μερικά ιδιωτικά.

Μέχρις ότου επιβιβασθούν οι μελλοθάνατοι, ο Στράτος έβγαλε από την τσέπη του την αργυρά σιγαροθήκη του και πρόσφερε τσιγάρο στον Γούναρη.

Εκείνος δίστασε να το πάρει, αλλά τελικά τ' αποφάσισε.

-Ας είναι... Το παίρνω, αν και οι ιατροί μου απηγόρευσαν να καπνίζω αφ' ότου ησθένησα!...

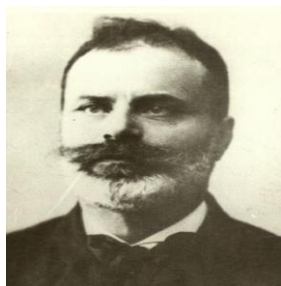
Και προτού κατέβει τη σκάλα, στράφηκε προς τα δύο πρώτα κελιά και χαιρέτησε άλλη μια φορά τον Π. Τσαλδάρη, τον Βοζίκη, τον Τσόντο, τον Βάρδα, τον Σκλαβούνο και τον Κρανωτάκη.

Η πομπή προς τον Θάνατο

Σε λίγο η θλιβερή **πομπή** ξεκίνησε. Προπορευόταν ένα φορτηγό, μετά δυο νοσοκομειακά, ένα άλλο φορτηγό με την κάνη του πολυβόλου προτεταμένη και την πομπή έκλειναν δυο-τρία αυτοκίνητα επιβατικά με τον Κατσιγιαννάκη και άλλους αξιωματικούς της Χωροφυλακής.

Στον τόπο των **εκτελέσεων** είχε αρχίσει απ' τα ξημερώματα κίνηση στρατιωτικών τμημάτων.

Κάποτε η συνοδεία των αυτοκινήτων έφτασε "**στον τόπο του μοιραίου**" και οι μελλοθάνατοι αποβιβάζονται.

Ο **Γούναρης** φάνηκε στην πόρτα του αυτοκινήτου εξαιρετικά χλωμός, ο **Πρωτοπαπαδάκης** του στήριζε τα νώτα, γύρισε στον Στράτο:

-Νίκο, κράτησε με, μην πέσω.

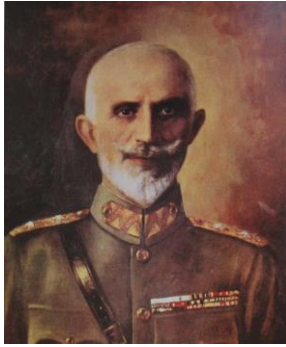
Ο Στράτος έσπευσε να τον βοηθήσει. Ο πρώην πρωθυπουργός κατέβηκε με μεγάλη δυσκολία κι ύστερα ρώτησε τον Κερκυραίο πολιτικό:

-Πού θα πάμε Νίκο; Κι ο Στράτος με αφέλεια: Θα μας πουν!

Τρίτος κατέβηκε ο **Πρωτοπαπαδάκης** που πρόσφερε το μπράτσο του στον Γούναρη για να στηριχτεί. Ύστερα γύρισε στον μοίραρχο Βοβολίνη:

-Να τερματιστεί το ταχύτερον ό,τι έχει να γίνει.

Ένας όμιλος αξιωματικών στο βάθος έκανε συνεννοήσεις. Στο μεταξύ από το άλλο αυτοκίνητο κατέβηκαν κι οι υπόλοιποι.

Ο **Χατζηανέστης (59 ετών)**, κατέβηκε πρώτος φορώντας αδιάβροχο χακί χρώματος για να καλύπτει τη χωρίς **διάσημα** στολή του, που μόνος είχε αποσπάσει στις φυλακές Αβέρωφ. Στρατιωτική **καθαίρεση** δεν έγινε.

Κατεβαίνουν κατόπιν ο **Θεοτόκης** κι ο **Μπαλτατζής**. Ο Χατζηανέστης που από πολλά χρόνια, έτρεφε την έμμονη ιδέα ότι είχε...γυάλινα πόδια, βάδιζε νευρικά, μ' ανυπομονησία.

Οι Έξι μελλοθάνατοι οδηγούνται στο μέσα του τετραγώνου των στρατιωτικών που **παρουσιάζουν** όπλα.

Ο εκ των επαναστατικών επιτρόπων, συνταγματάρχης Νεόκ. Γρηγοριάδης παίρνει από τα χέρια ενός στρατιώτη ένα χαρτί. Είναι η **απόφαση** του Στρατοδικείου.

Άρχισε να διαβάζει βιαστικά με φωνή που έτρεμε το κείμενο, αλλά δεν πρόλαβε να τελειώσει το «**δια Ταύτα**» και **σωριάστηκε** κάτω λιπόθυμος!

Έτρεξε αμέσως ο γραμματέας του Στρατοδικείου λοχαγός Ιωάννης **Πεπονής**, πήρε από τα χέρια του Γρηγοριάδη την απόφαση και **συνέχισε** την ανάγνωση της αποφάσεις.

Στο μεταξύ ο Γρηγοριάδης συνήλθε, σηκώθηκε χλωμός, ρώτησε τους «**Έξι**» αν θέλουν τίποτα σαν «**τελευταία επιθυμία**». Όλοι απαντούν αρνητικά με νεύματα.

Ο μοίραρχος **Βοβολίνης** τους πρότεινε αν θέλουν να τους δέσουν τα μάτια.

Ο **Μπαλτατζής** φώναξε δυνατά: **Όχι**.

Την ίδια απάντηση έδωσαν και οι άλλοι με νεύματα.

Η εκτέλεση

Ο **Στράτος** εξακολουθούσε να **καπνίζει** και να παρατηρεί το πλήθος και τους στρατιώτες. Το απόσπασμα ετοιμάζεται και ακούγεται ο ιερέας που ψάλλει τις τελευταίες ευχές.

Με τον Γούναρη πρώτο κι οι άλλοι αποκαλύπτονται και σταυροκοπούνται, ενώ οι στρατιώτες παρουσιάζουν όπλα.

Ο **Θεοτόκης** κοιτάζει μακριά μέσα στο πλήθος.

Ο **Μπαλτατζής** στηρίζει το μονόκλ του, ο **Στράτος** καπνίζει πάντοτε, ενώ ο **Γούναρης** λίγο κυρτωμένος, σχεδόν τρικλίζοντας, με τα χέρια στις τσέπες, με τον γιακά του κουμπωμένου παλτού του υψωμένο, **περιμένει** το σκληρό τέλος.

Για τελευταία φορά γυρίζει το βλέμμα του δεξιά κι αριστερά στους φίλους του.

Ένας αξιωματικός πλησιάζει για να «**καθαιρέσει**» τον **αρχιστράτηγο** εκείνος **οργίζεται**. Βγάζει τα διάσημα από την τσέπη του αδιάβροχου και τα πετάει, λέγοντας:

-Αισχύνομαι διότι διοίκησα τοιούτον στρατόν...

15 Νοεμβρίου 1922, η ώρα είναι **11.26** λεπτά.

Με το «**επί σκοπόν**», ο **Στράτος** πετά το τσιγάρο του και περιμένει.

Το τραγικό παράγγελμα «**πυρ**» καλύφτηκε απ' τον κρότο των **31** όπλων, που αντήχησε απαίσια μέσα στην ησυχία του δάσους.

Ο Θεοτόκης κι ο Μπαλτατζής έγειραν ελαφρά προς τα πίσω κι ύστερα έπεσαν μ' έναν υπόκωφο θόρυβο στο υγρό έδαφος.

Ο Στράτος κλονίστηκε κι έπεσε απότομα προς τα πίσω λυγίζοντας ελαφρά το γόνατο.

Ο Γούναρης κλονίστηκε και γέρνοντας λίγο δεξιά ξαπλώθηκε κάτω.

Ο Πρωτοπαπαδάκης έπεσε μετά 1-2 δευτερόλεπτα.

Ο Χατζηανέστης, μόλις δέχτηκε τις σφαίρες, έκανε μια απότομη κίνηση σαν να ήθελε να τινάξει το κεφάλι προς τα πίσω. Κούνησε σπασμωδικά τα χέρια στον αέρα, κι ύστερα έπεσε προς τα πίσω κλίνοντας το κεφάλι προς τα εμπρός.

Ο αιματηρός επίλογος της μεγαλύτερης ίσως πολιτικής τραγωδίας του τόπου μας, είχε κλείσει.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η δίκη των έξι χαρακτηρίστηκε από τους περισσότερους ιστορικούς ως αναγκαία πολιτική κίνηση. Ο ιστορικός Τουρνάς θεωρεί ότι η κατηγορία της ενσυνείδητης προδοσίας δεν μπορεί να ευσταθήσει.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος μετέπειτα συμφώνησε στο ότι δεν δύναται να κατηγορηθούν δια πράξιν προδοσίας της Πατρίδος, ενώ ο Θεόδωρος Πάγκαλος είπε ότι υπήρξαν μοιραία και αναγκαία θύματα εις τον βωμόν της Πατρίδος.

Και ο ίδιος ο Νικόλαος Πλαστήρας φέρεται να μετάνιωσε αργότερα σύμφωνα με μαρτυρία φίλου του.

Ο Βρετανός πρέσβης Λίντλεϊ χαρακτήρισε την δίκη των έξι αληθινή φάρσα, ενώ ο Ολλανδός ομολογός του ένα είδος θεατρικής παράστασης.

Ο ιστορικός Θάνος Βερέμης υποστηρίζει στο έργο του «οι επεμβάσεις του στρατού στην Ελληνική πολιτική» ότι η δίκη των έξι εντασσόταν στις προσπάθειες των στρατιωτικών κύκλων να μετακυλήσουν αλλού τις ευθύνες της καταστροφής, ενώ ο Γεώργιος Ζορμπάς, επίτιμος αντιστασιαγιάς του Αρείου Πάγου και πρόεδρος της Αρχής Καταπολέμησης Βρώμικου Χρήματος αναφερόμενος στο νομικό πλαίσιο της δίκης είπε: *«Το στρατοδικείο και η ενώπιον αυτού διαδικασία καταπάτησε στοιχειώδη υπερασπιστικά δικαιώματα των κατηγορουμένων».*

Η Ελλάς πλήρωσε πανάκριβα τον εθνικό διχασμό. Τις συνέπειες που είχε και θα έχει επίσης στο μέλλον αυτός ο διχασμός επεσήμανε ο Παν. Κανελλόπουλος, ίσως πρώτος απ' όλους. Παρά το ότι η οικογένειά του ήταν βυθισμένη στο πένθος, είχε το ψυχικό σθένος να παραμερίσει την πικρία του, και όταν το 1935 ίδρυσε το «Ενωτικόν Κόμμα», σ' ένα σπουδαίο άρθρο του, επισήμανε τον μέγα εθνικό κίνδυνο:

«Απευθύνομαι προς εκείνους, οι οποίοι γνωρίζουν, ότι εφόσον υπάρχει Βενιζελισμός και αντιβενιζελισμός, δεν υπάρχει έθνος. Όσοι το γνωρίζουν και δεν έλθουν, αυτοί προδίδουν την συνείδησίν των και την πατρίδα των. Όσοι δεν το γνωρίζουν ακόμη, αυτοί ας λάβουν υπ' όψιν των, τον εξής στοιχειώδη συλλογισμόν: Η διαίρεσις των Ελλήνων

εις Βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς, προσέλαβε την μορφήν αντιδικίας, η οποία υπερβαίνει τα όρια των θεμιτών πολιτικών ανταγωνισμών και αίρει την ψυχική ενότητα του Έθνους».

ΑΘΩΟΙ ΟΙ ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΘΕΝΤΕΣ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΤΩΝ ΕΞΙ – Η ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ

Το 2008, ο Μιχαήλ Πρωτοπαπαδάκης, εγγονός του Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη, ανέθεσε στον δικηγόρο του Νίκο Βασιλάτο να προσφύγει στον Άρειο Πάγο ζητώντας την ακύρωση της απόφασης του έκτακτου στρατοδικείου.

Ο δικηγόρος Νίκος Βασιλάτος, μετά από έρευνα, βρήκε πληθώρα νέων στοιχείων με τα οποία θεμελίωσε την αίτηση επανάληψης της διαδικασίας στον Άρειο Πάγο.

Ένα από τα σημαντικότερα, ήταν έγγραφα της Στρατιωτικής Ανακριτικής Επιτροπής Επιχειρήσεων Μικράς Ασίας, της οποίας Πρόεδρος ήταν ο Κ. Μαζαράκης και τα οποία είχε απευθύνει προς τον Νικόλαο Πλαστήρα.

Το ποινικό τμήμα του Αρείου Πάγου (3 προς 2) δέχθηκε τους ισχυρισμούς του και παρέπεμψε το θέμα στην Ολομέλεια για την οριστική απόφαση.

Το Δεκέμβριο του 2009 η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου τάχθηκε υπέρ της επανάληψης της «δίκης των έξι», σε διάσκεψη κεκλεισμένων των θυρών, κάνοντας δεκτή εισήγηση του αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου, Αθανασίου Κονταξή.

Τον Οκτώβριο του 2010 το ανώτατο δικαστήριο έκρινε αθώους τους καταδικασθέντες, κάνοντας δεκτή την αίτηση του Μιχάλη Πρωτοπαπαδάκη.

Ο Γιώργος Μαυρογορδάτος θεωρεί ότι οι εκτελέσεις των έξι διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην επιβίωση του αντιβενιζελισμού και του Λαϊκού Κόμματος.